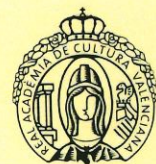
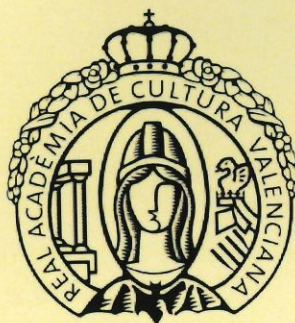

ISSN: 1130-426X

9 771130 426008

MIEMBRO

ANALES DE LA REAL ACADEMIA DE CULTURA VALENCIANA

TOMO II
Núm. 97
VALENCIA
2022

ANALES

DE LA

REAL ACADEMIA DE CULTURA VALENCIANA

BIENES DE INTERÉS CULTURAL INMATERIAL
DE LA COMUNIDAD VALENCIANA. TOMO II

La Festa del Nou d'Octubre. Dia de la Pàtria Valenciana
Enric Esteve i Mollà - Vicent Xavier Navarro i Pastor

La fiesta de la entrada de toros y caballos de Segorbe
David Montolio Torán - Rafael Simón Abad

La Cabalgata de los Reyes Magos de Alcoy
Josep Lluís Santonja Cardona

L'escaldà. El proceso de transformación de la uva moscatel en pasas
Javier Scottó di Tella Manresa

El Centro de Cultura Tradicional. Museo Escolar de Puçol (Elche)
Rafael Martínez García

La venida de la Virgen a Elche, Bien Cultural Inmaterial
José Manuel Sabuco Más

Tribunal de les Aigües de la Vega de València
José Bonet Navarro

El Pa Beneit de La Torre de les Maçanes
Mª Concepción Sirvent Bernabeu

Las peregrinaciones penitenciales de los municipios de Culla y Les Useres a Sant Joan de Penyagolosa
María Dolores Miralles Enrique

La Santantonà de Forcall. Fiesta Medieval del Fuego
Laura Penyarroya Fabregat

Les Falles de València, de Sueca, de Torrent, de Gandia, d'Alzira i de Xàtiva
Joan Romero Moya - Vicent Ramón Calatayud

La Pesca Artesanal, actividad tradicional de la Albufera de Valencia
Miguel Jover Cerdá

Cultura y Vela Latina
Antonio López Muñoz

Feria de Todos los Santos de Cocentaina
Elisa María Domenech Faus

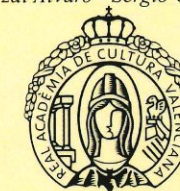
Embajadas de las fiestas de Moros y Cristianos de Ontinyent
Alfred Bernabeu Sanchis

Bajada del Cristo de Ontinyent
Rafael Gandía Vidal

Cabildo de Sax
Vicente Vázquez Hernández

Moros y Cristianos de Alcoy
José María Segura Martí - José Pascual Sellés

Cant d'Estil
Manuel Marzal Alvaro - Sergio Casanova Jordán

Núm. 97 • VALENCIA • 2022

**BIENES DE INTERÉS CULTURAL
DECLARADOS COMO PATRIMONIO
CULTURAL INMATERIAL
EN LA COMUNIDAD VALENCIANA**

TOMO II

**REAL ACADEMIA DE
CULTURA VALENCIANA**

VALENCIA
2022

ÍNDICE

Presentación Consejo de Redacción.....	9
La festa del Nou d'Octubre. Dia de la Pàtria Valenciana <i>Enric Esteve i Mollà - Vicent Xavier Navarro i Pastor.....</i>	11
La fiesta de la entrada de toros y caballos de Segorbe <i>David Montolio Torán - Rafael Simón Abad.....</i>	47
La Cabalgata de los Reyes Magos de Alcoy <i>Josep Lluís Santonja Cardona</i>	71
L'escaldà. El proceso de transformación de la uva moscatel en pasas <i>Javier Scotto di Tella Manresa.....</i>	91
El Centro de Cultura Tradicional. Museo Escolar de Puçol (Elche) <i>Rafael Martínez García</i>	107
La venida de la Virgen a Elche, Bien Cultural Inmaterial <i>José Manuel Sabuco Mas.....</i>	125
Tribunal de les Aigües de la Vega de València <i>José Bonet Navarro.....</i>	149
El Pa Beneït de la Torre de les Maçanes <i>M^a. Concepción Sirvent Bernabeu</i>	171
Las peregrinaciones penitenciales de los municipios de Culla y Les Useres a Sant Joan de Penyagolosa <i>María Dolores Miralles Enrique</i>	197

JOSÉ BONET NAVARRO
CATEDRÀTIC DE DRET PROCESSAL. UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

**Tribunal de les Aigües de la Vega de València
(valor cultural i jurídic)**

TRIBUNAL DE LES AIGÜES DE LA VEGA DE VALÈNCIA (VALOR CULTURAL I JURÍDIC)

RESUME: El Tribunal de les Aigües de València és l'institució valenciana més antiga, coneguda i respectada pels seus mèrits culturals i jurídics. En el present treball s'expliquen els seus mèrits com a patrimoni cultural i com a model processal, també en relació ab uns altres tribunals de rec o d'aigües.

PARAULES CLAU: Tribunal de les Aigües de la Vega de València, patrimoni cultural immaterial, oralitat, economia, rapidesa.

ABSTRACT: The Water Court of Valencia is the oldest Valencian institution, known and respected for its cultural and legal merits. The present work studies its main merits. These merits are the cultural value and the legal value. All this concludes with reference to other irrigation courts.

KEYWORDS: The Water Court of Valencia, intangible cultural heritage, orality, economy, speed.

RECEPCIÓN: 20/11/2020
REVISIÓN: 20/1/2021
ACEPTACIÓN: 7/6/2022
PUBLICACIÓN: 22/1/2023

1. CONSIDERACIONS GENERALS SOBRE EL TRIBUNAL DE LES AIGÜES DE LA VEGA DE VALÈNCIA

El Tribunal de les Aigües és l'institució valenciana més antiga, célebre, coneguda internacionalment i sobretot reconeguda i respectada pels seus mèrits culturals i jurídic-processals que aixina ho justifiquen. Per això ha rebut gran atenció per numerosos autors (entre uns altres, Fairén Guillén 1988; VV.AA. 2014; Guillén Rodríguez de Cepeda, 1920; VVAA 2010; Mascarell Navarro 1997, 309-40; Sala Giner; Giner Boira 1960; Borrull i Vilanova 1828; Jaubert de Passá 1844; Galán 1849; Arbiol Muñoz 2000, 3221-3242; Favretto 2004 195-200; Giménez de la Cuadra 2011, 56-61; Graullera Sanz 1997, 1505-6; Green 2008, 89-113; Pérez Pérez 1989, 683-90).

Sense dubte, representa un patrimoni cultural i jurídic de primer orde. És eixemple de supervivència i model per a òrguens similars d'altres latituds, i, a lo manco potencialment, fins a aplega a ser inspiració per a configurar procediments judicials de vanguarda.

El seu naiximent precisament en la Vega de València obediex a les seues concretes característiques geogràfiques i climatològiques, certament idònees per al regadiu i, d'eixa forma, per a aprofitar al màxim les aigües del riu Túria en el cultiu de les seues terres. Açò va permetre que paulatinament fora creant-se un sistema de recs compost per diverses séquies. I, encara que el seu oríge siga realment desconegut, en tot cas va ser anterior a la reconquesta de València pel Rei Jaime I (entre 1229 i 1245), possiblement va contar en algun precedent remot romà, un important desenvolupament en l'època de dominació àrap i va rebre la seua definitiva consolidació quantitativa despuix de la colonisació cristiana. De fet, l'àmbit territorial on eixercix jurisdicció s'integra precisament per unes séquies situades a abdos costats del riu, que són constituïdes com a comunitats de regants, i són regulades per les seues pròpies ordenances. Actualment, les que es troben someses al Tribunal de les Aigües de València són les séquies de Quart, Benacher y Faitanar, Mislata, Rovella, Rascanya, Tormos, Favara y Mestalla. Altres séquies i comunitats no estan someses al Tribunal de les Aigües i disponen del seu propi sistema de solució de conflictes, com, entre unes altres també importants, la Séquia de Moncada.

Este sistema de recs requeria d'una organissació que garantisara el repartiment equitatiu de l'aigua. Al mateix temps, l'aprofitament de les aigües que permetia també generava conflictes entre els usuaris i, passant el temps, es va constatar que ocasional-

ment es produïen danys i perjuïns al sistema de recs i fins als cultius. Aixina, en un moment desconegut pero no lluntà al de creació o, a lo manco, de consolidació del sistema hidràulic, es crea el Tribunal de les Aigües de la Vega de València. En lo immediat, este orgue servix per a la solució d'estos conflictes i la reparació i indemnissació dels danys; i, en lo mediat, per a la garantia del repartiment equitatiu de l'aigua i la protecció del sistema hidràulic.

Durant sigles, el Tribunal ha anat adquirint prestigi social fins al punt de que l'única resolució injusta que se li coneix es produïx en el món de la ficció lliterària. En efecte, en el drama social "La Barraca", del noveliste i polític Vicente Blasco Ibáñez, adaptada a la televisió baix la direcció de León Klimovsky, el Tribunal de les Aigües dicta una sentència condenant a Batiste per regar fòra de la seua tanda basant-se en una denúncia falsa de Pimentó, "atandador" de la partida o districte. Pimentó havia donat les cinc del matí a Batiste com a hora per a regar, pero va sostindre davant el Tribunal haver-li donat a les dos. Conseqüència de l'engany, el Tribunal, en paraules de l'autor, va sentenciar: "Pagará el Batiste Borrull dos lliures de pena y cuatro sòus de multa". I com a conseqüència de la seua condena, relata: "todos reían. ¡Rediós! Ahora comprendía él, hombre de paz y padre bondadoso, por qué los hombres matan".

Al marge de la ficció lliterària, lo ben cert és que este prestigi o *auctoritas* (vejau Casinos Mora, 2014, 71-91) li ha permés funcionar durant més de mil anys, a pesar de contexts legislatius en ocasions francament adversos, sobre tots els que són conseqüència de que el Tribunal resulta ser una excepció al principi d'unitat jurisdiccional que va introduir ya la Constitució de Cádiz en 1812 (vejau Bonet Navarro 2014; ídem 2019c, 269-325).

2. EL TRIBUNAL DE LES AIGÜES COM A PATRIMONI CULTURAL

Per resolució de 30 de març de 2005 de la Direcció general de Patrimoni Cultural Valencià (Conselleria de Cultura, Educació i Deport) es va acordar tindre per incoat expedient de declaració del Tribunal de les Aigües de València com a Be d'Interés Cultural Immaterial. Este expedient incloïa un anex que va anar parcialment modificat per la resolució dictada pel mateix orgue el 31 de maig següent. Com a conseqüència, per Decret 73/2006 del Consell, es declara Be d'Interés Cultural Immaterial el Tribunal de les Aigües de la Vega de València. Sent particularment interessant l'Anex que conté este decret (vejau DOGV, núm. 5.269, 30 de maig de 2006, 19348-19353; Jaime Bonet 2014, 157-160).

Del citat Decret i del seu anex destaca, entre unes atres coses, la seua consideració com "*una de las manifestaciones más representativas y valiosas de la cultura y los modos de vida de los valencianos*"; el seu "*amplio grado de reconocimiento local,*

nacional e internacional"; s'afirma que "*posee un valor excepcional desde la óptica histórica, antropológica y jurídica, siendo uno de los principales rasgos definitorios de la identidad cultural de los valencianos*", que és "*monumento del proceso histórico de génesis y transferencia de la refinada cultura del agua andalusí*". En definitiva, s'evidencia el seu valor etnogràfic i identitari del poble valencià.

Posteriorment, el Comité Intergovernamental de l'UNESCO per a la salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, en la seua quarta reunió feta en Abu Dhabi el 30 de setembre de 2009, va declarar al Tribunal de les Aigües de València (i al Consejo de Hombres Buenos de la Huerta de Murcia), patrimoni cultural immaterial. Aixina, en la ficha que consta en la pàgina web de l'UNESCO expressament s'afirma que: "*los tribunales de regantes del Mediterráneo español son instituciones jurídicas consuetudinarias de gestión del agua cuyos orígenes se remontan a la época de Al Ándalus (siglos IX-XIII). Los dos más importantes, el Consejo de Hombres Buenos de la Huerta de Murcia y el Tribunal de las Aguas de la Huerta de Valencia, están reconocidos por el ordenamiento jurídico español. Los miembros de estos dos tribunales, que gozan de gran autoridad y respeto, son elegidos democráticamente y resuelven los litigios mediante un procedimiento oral caracterizado por su celeridad, transparencia e imparcialidad*".

3. EL TRIBUNAL DE LES AIGÜES COM A MODEL PROCESSAL

Encara que no és l'únic, el milenari Tribunal de les Aigües de la Vega de València és el més célebre i reconegut entre els tribunals tradicionals i consuetudinaris. La seua importància es basa en moltes raons, principalment a ser difícilment superable en lilegitimitat democràtica, aixina com en oralitat, economia i rapidea, aspiració de totes les reformes processals modernes. I això sense contar que desenrolle una clara activitat provatòria d'ofici, qüestió que és objecte de debat en la doctrina processal actual.

3.1. Lilegitimitat democràtica

El Tribunal de les Aigües de València posseïx lilegitimitat a través de la pròpia Constitució espanyola, i més concretament del seu artícul 125, des de que l'any 1978 va entrar en vigor despuix d'haver segut refrendada pel poble espanyol. Pero al marge d'esta lilegitimitat, el Tribunal ha segut i és, a pesar de la seua antiguetat, un orgue democràtic. Es constituïx pels propis regants, un juge síndic per cada una de les huit séquies que actualment integren este tribunal, elegits democràticament pels mateixos

usuaris conforme a les seues ordenances. Estos juges síndics han de formar part de la comunitat corresponent, per tant, han de ser propietaris, i, además, cultivadors directes. Tot açò unit a que els electes han de merèixer consideració i respecte social. Per a això no requereix ser juriste ni tan sols contar en coneiximent jurídics, al marge de que per a eixercir el seu càrrec siga habitual i fins necessari conèixer perfectament les ordenances, aixina com el procés davant el mateix. Lo ben cert és que l'accés a este tribunal requereix formar part de la comunitat i ser elegit pels usuaris.

3.2. Procés consuetudinari

La nota processal potser més destacable és el caràcter consuetudinari del Tribunal de les Aigües de València (Cámara Ruiz 2014, 253-270). En la salvetat de les escasses normes contingudes en les ordenances que rigen en cada comunitat de regants, el procés és de creació jurisprudencial. És el propi tribunal el que, sobre la base dels principis d'oralitat i concentració, qui l'ha construït (Fairén Guillén 1988, 86-89). La seua jurisprudència oral, transmesa de generació en generació de juges, ha causat costum jurídica, i cada volta que es troba davant un cas nou, seguix creant doctrina processal. Aixina és com el procés ha seguit construït en la repetició d'actuacions, a pur de "normes" o "decisiones" jurisprudencials dictades i reiterades pel mateix tribunal, i són conservades per memòria i per pura transmissió oral.

Açò permet adaptar el procés a les concretes necessitats que van sorgint, i resulta principalment adequat al seu objecte de coneiximent, a les particularitats del context físic en que consistix el sistema hidràulic, a les característiques dels fets que generen els conflictes i de les persones involucrades. També respon a les característiques dels cultius en l'horta afectats pels conflictes o els danys, que requereixen actuacions ràpides i fins a immediates en ocasions... I en eixos condicionants, persones sense formació jurídica oficial, pero en un profund coneiximent de les seues ordenances, experiència en recs i, sobretot, en esperit pràctic unit a un acusat sentit de la rectitut i l'honor, constrüen en el temps un procés que pot ser considerat model de rapidea, oralitat i calitat resolutoria.

En definitiva, ab decisions adoptades per persones llegues en dret, pero ab gran coneiximent del mig i, sobretot, ab reconeguda dignitat i respecte social, a través dels sigles han anat configurant el procediment seguit davant el Tribunal de les Aigües tal i com es coneix actualment. La seua estructura i funcions permet apreciar l'aspiració constant a resoldre ab calitat, basant-se en uns fets que es corresponguen al màxim ab la realitat i ponderant les conseqüències de manera proporcional.

I pel que fa al procediment, s'estructura de forma similar al procés penal. Conta ab una fase prèvia al juí oral, preparatòria, instructora sumarial o d'investigació, en la

que es realisen activitats de recopilació d'informació rellevant, útil i pertinent, de ser necessari es practica prova anticipada, o assegurament de la prova, aixina com la valoració dels eventuals danys. Totes estes activitats permeten conformar la valoració judicial a través de la prova testifical o, en moltes ocasions, per mig de la presunció de veracitat de la que goja el guarda de la séquia. Aixina mateix, per lo que es referix a les facultats del jujador en la fase de juí, s'otorguen poders d'ofici per a introduir material provatori quan mantinga dubtes sobre els fets rellevants. Tota esta activitat d'investigació portada a terme d'ofici per les pròpies comunitats de regants, i de prova d'ofici pels síndics juges en la fase de juí, resulta tan eficaç que aplega a minimisar-se, fins a la seua pràctica eliminació, els supòsits en els que resulta necessari atendre a la càrrega de la prova per a evitar el *non liquet*. I tot açò sense que, llevat error o desconeiximent per la meua part, conste que cap tratadista, estudiós ni part alguna fins a la data haja posat objecció ni queixa alguna sobre possibles llimitacions en l'imparcialitat judicial, en els drets o en les garanties de les parts. Al contrari, el procés davant el Tribunal de les Aigües de la Vega de València ha seguit considerat, com expressament es reconeix en el preàmbul de la nostra primera Llei d'Aigües, la de 1866, com a model "*encomiado de propios y extraños... ejemplo digno de ser imitado*". I també el Preàmbul de la Llei d'Aigües de 1985 es referix a "*una nueva legislación en la materia, que aproveche al máximo los indudables aciertos de la legislación precedente y contemple tradicionales instituciones para regulación de los derechos de los regantes, de las que es ejemplo el Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana*". De fet, els elogis que ha rebut són numerosíssims. Podem destacar els següents: "*It clearly holds an important and beneficial place in Valencia culture and Spanish history. It resolves community conflict for the common good and does so with an eye toward justice and truth*" (Green 2008, 107); "*la calidad de estos jueces, su integridad y prontitud en la administración de justicia, impide muchos excesos*" (Borrull i Vilanova 1828, 14-15); o "*la justicia se administra por igual a todos y con una imparcialidad y equidad que son precisamente las que tan popular han hecho al Tribunal de las Aguas y le han mantenido en su primitivo espíritu y alto prestigio*" (Guillén Rodríguez de Cepeda 1920, 17 y 19).

3.3. Oralitat, economia, rapidea

L'aspiració a la rapidea (abreujament o agilitació) i a l'economia de la resposta dels jujats i tribunals, se supon que és constant en totes les reformes processals. Fins al punt és aixina que, en alguns casos, com és el de la Llei 37/2011, de 10 d'octubre, aplega a titular-se com "*de medidas de agilización procesal*".

D'un atre costat, la configuració del procés judicial és un tema contemporàneu i d'actualitat. En el cas espanyol, l'article 120.2 de la Constitució espanyola dispon que

“el procedimiento será predominantemente oral, sobre todo en materia criminal”, i el procés civil espanyol a penes conta hui en dia ab vint anys de procés oral (des de la Llei 1/2000, en vigor des de l'any 2001), i el procés contenciós administratiu, llevat el procediment abreujat previst para determinades matèries de quantia determinada, encara es configura com a procediment escrit. I de fet, en molts països la transformació al procediment oral s'ha produït recentment, està produint-se, o està pendent.

Puix be, des de fa sigles, el procés seguit pel Tribunal de les Aigües està *“regido por un coherente sistema de principios procesales (oralidad-concentración inmediatez-publicidad general, etc.) que lo hacen modélico”* (Fairén Guillén 1978, 11). És més, el procediment que es segueix en el Tribunal de les Aigües de València pot ser considerat paradigma de oralitat puix, a diferència del restant de procediments orals en qualsevol ordenament jurídic-processal, on la demanda i la sentència a lo manco solen ser escrites, el procediment davant el Tribunal de les Aigües a penes conté elements escrits. A tal efecte, no mereix considerar-se excepció el document o formulari que es redacta una volta finalisa el procediment, on s'identifica el juí, l'infracció i el fallo. *“Tal formulario no recoge el contenido del juicio, ni es un documento en el que se deja constancia de todo aquello que oralmente se expresó durante el juicio, se confirma con ello que el procedimiento ante este TAVV es puramente oral, ya que el Tribunal no resuelve a partir de la documentación de los autos, sino a partir de lo escuchado y conocido oralmente en el acto del juicio”* (Cucarella Galiana 2014, 321).

Pero si l'oralitat es presenta important no ho és tant perque s'utilisa la paraula front a la representació gràfica de lletres, sino més be pels seus principis o característiques conseqüència: la immediació, la concentració i la publicitat. Tot això es complix escrupulosament i ab especial intensitat des de temps immemorial en el procediment que segueix l'orgue tradicional i consuetudinari que nos ocupa. Sobre la immediació, perque les persones que emeten la sentència seran les mateixes que hagen presenciat la pràctica de proves; sobre la concentració, perque l'acte de juí es realitzarà en una sessió, o en les mínimes sessions lo més propenques en el temps possible (en el pijor dels casos unes poques setmanes); i la publicitat és igualment màxima puix a lo manco l'acte de juí es realisa físicament en la via pública. Fins i tot en els casos en que per fenòmens climàtics no fora possible la seua celebració en la via pública, el juí es realitzarà en la planta baixa de la casa vestuari sempre a porta oberta.

En suma, resultarà altament improvable trobar un procés en menys elements escrits, i, lo que és més important, difícilment trobarem major immediació, concentració i publicitat real. D'eixa forma, además d'haver segut model per a la regulació de la majoria dels òrguens equivalents en matèria d'aigües, el procediment del Tribunal de les Aigües de la Vega de València igualment té potencialitat per a ser model i inspiració per a qualsevol reforma processal que pretenga implementar o potenciar l'oralitat.

Pero si l'oralitat, a través de la immediació, potencia la qualitat resolutòria, es configura un procés extremadament ràpid i econòmic com a conseqüència de la concentració, del caràcter llec que informa tot el procediment i l'habitualment eficaç treball en l'instrucció que deriva en l'obtenció d'elements de convicció generalment a baix cost, i dels assumts que solen ser molt especialisats pero reiteratius i relativament senzills per a l'orgue i les parts. Per a fer-nos una idea, si un procés ordinari, en una mija aproximada, dura en Espanya en primera instància, al voltant d'un any en el millor dels casos, el procés davant el Tribunal de les Aigües de València es resol en un parell de setmanes. I, sense perjuí de l'eventual necessitat de visures, i de les sancions o costes que es puguen impondre, el fet de que no intervinguen tercers professionals permet que el procés estiga exent de costs rellevants. En definitiva, contem ab un procés que oferix qualitat resolutòria i es barat, aspiració constant i poques voltes conseguida en els distints processos de la jurisdicció ordinària o especial.

3.4. Activitat provatòria d'ofici

El procés declaratiu s'estructura en dos fases, l'instructora o de preparació i la de juí oral. En abdós s'aprecia una marcada tendència a obtindre d'ofici el material de convicció sobre la realitat dels fets objecte de conflicte.

L'inici de la fase instructora o preparatòria es produirà quan qualsevol persona que tinga coneiximent d'una infracció a les ordenances, vulneradora del repartiment equitatiu o danyosa per als cultius o el sistema hidràulic ho pose en coneiximent del síndic de la comunitat de regants o d'algun dels integrants de la Comunitat (generalment el “Guarda”, o també a través de l'Atandador, Veedor, o qualsevol altre). Lo habitual és que el “Guarda” tinga coneiximent en primer lloc dels fets i ell mateixa els pose en coneiximent del Síndic. És més, este guarda, sobretot quan la infracció afecta a la comunitat, intervindrà des del principi assumint un paper semblant al del Ministeri Públic (Fairén Guillén 1988, 345).

Quan el conflicte es done exclusivament entre usuaris, sense que es considere afectada —a lo manco directament— la comunitat de regants, el Síndic intentarà una conciliació entre les parts. Si es conseqüix l'avenència, finalisa el procés; o, en cas contrari, seguiran les diligències. Pero si l'infracció comesa afecta única o conjuntament a interessos de la comunitat, es practican directament les diligències per a que, quantificats els imports a abonar, es commine al denunciador al seu pagament.

Per les característiques dels fets, les infraccions no solen deixar vestigis perdurables molt de temps, de manera que el Síndic procedirà a realisar la visura de forma immediata. Esta visura consistix en un reconeiximent o inspecció ocular del lloc dels fets i fins i tot en l'interrogatori dels testics quan procedisca, tot als efectes de com-

provar *in situ* la veracitat dels fets. Aixina mateix, el Síndic podrà fer-se acompanyar pels denominats "Veedores" que actuaran com a pèrits, principalment importants per al càlcul sobre l'alcanç dels danys. I en ocasions també cridarà als nomenats "Electes", que actuaran com a testics (Fairén Guillén 1988, 338 i ss).

Per la seua banda, el mateix denunciant, siga una persona particular o el "Guarda" de la corresponent séquia, podrà instar diligències de reconeiximent pericial. Encara que siga prèvia contradicció quan hagen segut sollicitades unilateralment pel denunciant, podran ser valorades en el juí oral i per tant permetre l'eventual condena del denunciat. Aixina, esta activitat preparatòria o instructora s'adapta perfectament a les especials característiques dels temes de rec sobre terres de cultiu, informat per l'urgència puix els possibles efectes moltes voltes deixen de ser paleses en un breu periodo de temps.

Una volta finalisades les diligències, tant si el conflicte s'ha llimitat a usuaris entre els que no s'ha consegut avenència, com si afecta a la comunitat i no s'ha procedit al pagament de les quantitats degudes (sancions, indemnizacions i costes), el Síndic ordenarà al Guarda que cite verbalment al denunciant i al denunciat per a la pròxima sessió del Tribunal (el dijous següent a les dotze en la porta dels apòstols de la catedral de València, sèu de l'orgue). Si no compareguera el demandant se li tindria com renunciat al seu dret i no simplement com desistit o —en la seua possible analogia en el procés penal— com no formulada "acusació". En cas de inassistència del "denunciant" o demandant, dictaria sentència absolutòria sobre el fons de l'assunt, en efecte per tant de cosa jujada (Fairén Guillén 1988, 348). Igualment, el Síndic dona conte al Tribunal per a que senyale el dijous següent per a la celebració del juí preparat d'esta manera, aixina com també a les parts moments abans de la celebració de l'acte de juí.

Tota esta activitat es desenrolla principalment d'ofici, en funció més que cautelar en el seu sentit estricte (vejau Ortells Ramos, 2001), com a assegurament o, en el seu cas, anticipació de la prova. Les activitats realises poden servir per a evitar que es mantinguen o augmenten els fets danyosos i les seues conseqüències. No obstant, no crec que açò tinga relació directa en el "*periculum in mora*" presupost de les mesures cautelars; ni les mesures adoptades tendixen a evitar directament la ineffectivitat de la sentència que en el seu moment puga dictar-se. Al contrari, la seua finalitat és l'efectivitat de la prova, lo que permetrà fixar els fets ab major correspondència a la realitat i, d'eixa manera, que es dicte una sentència de major qualitat. En definitiva, es tracta d'alcançar la veracitat sobre els fets objecte de denúncia, aixina com l'alcanç exacte dels danys, necessari tot això per a la deguda valoració judicial en el moment del juí oral i als efectes de l'eventual liquidació futura de la sentència.

Per lo que es referix a la fase de juí oral, podrà celebrar-se en rebelia. Açò ocorrerà quan el "denunciat" o demandat no compareguera el dijous següent davant el Tribunal una volta realisada la tercera citació per l'Aguasil del Tribunal per mig de cèdula.

En tal cas, se li donarà la paraula al "Guarda" denunciant si l'infracció va perjudicar als interessos de la Comunitat de Regants o al denunciant particular sempre hi haja. En este últim cas, el Tribunal podrà interrogar-lo d'ofici, als efectes de valorar la veracitat dels fets denunciats i ademés és possible que li requerisca per a que aporte els materials provatoris necessaris als efectes d'acreditar els fets denunciats. En canvi, quan actue el "Guarda", no serà necessària esta intervenció provatòria puix es considera que les seues afirmacions, portant al juí els fets, senyes i materials obtinguts en la fase instructora o preparatòria en els tèrmenes vists en el punt anterior, fan prova, puix "*basta la palabra del guarda que hace fe en juicio*" (Guillén Rodríguez de Cepeda 1920, 68).

Pero ab la rebelia la prova d'ofici adquirix especial protagonisme puix el Tribunal no condena sistemàticament al denunciat, sino que "*busca la verdad de los hechos*" (Fairén Guillén 1988, 351). I ho fa en una intervenció tal que fins i tot ha aplegat a condemnar al mateix demandant o a abdós parts, com va ocórrer en una sentència (de 18 d'abril de 1985) en la que va apreciar que es varen llevar l'aigua "l'u a l'atre".

En general el paper del Tribunal és molt actiu, especialment visible és la mateixa quan directament interroga tant a les parts com als testics i pèrits. I ahí "*el denunciado se defiende personalmente, pudiendo aportar la prueba de testigos o la de inspección ocular en su defensa. El presidente y los demás miembros del Tribunal pueden hacer las preguntas necesarias para la mejor información del caso*" (Giner Boira 1988, 48). Ara be, en este cas es dona la particularitat afegida de que no deurà prestar-se jurament ni promesa de dir veritat. També s'observa pel fet de que el Tribunal, en qualsevol moment, i al marge de les peticions que puguen formular les parts, pot ordenar que es practique la prova de reconeiximent judicial o "visura". Encara que en la prova documental no s'entreveuen especials poders judicials més allà dels que deriven de la pròpia valoració lliure dels mateixos, sí s'observa nítidament en la pràctica d'atres mijos com la declaració de les parts o el reconeiximent judicial o visura.

Sense necessitat d'entrar en majors profunditats, l'intervenció d'ofici és palesa en l'actuació de declaració de les parts, aixina com en la prova testifical i pericial. Per lo que es referix a la declaració de les parts, el president del Tribunal podrà sollicitar els desembrols, aclaracions i preguntes que considere adequat, particularment rellevant si el denunciant és el "Guarda" d'una comunitat —o fins i tot quan el mateix puga comparèixer com a mer testic—, en quant la seua declaració es beneficia de la presunció de veracitat. "*Una vez las partes han hecho uso de la palabra se practican las pruebas propuestas por las partes o acordadas de oficio por el Tribunal, que suele pedir aclaraciones al Guarda de la acequia denunciante y al Síndico de la misma*" (Mascarell Navarro 2010, 35).

Lo mateix ocorrerà en la testifical, fins i tot el Tribunal pot ordenar la pràctica d'un acareig entre les parts i entre estes i els testics, sempre ab el control i la direcció

del mateix Tribunal. I per lo que es referix a la pericial, si la propon el Guarda i quan s'haja realitzat en la fase d'instrucció, cabrà que l'activitat instructora s'eleva a prova si el denunciat s'absté de contradir-la, sense perjudi de l'interrogatori al Guarda. I si es propon la prova pericial sense haver-se efectuat en l'activitat instructora, ademés de que es suspendrà el juí fins al dijous de la semana següent, és rellevant posar de manifest que l'orgue d'ofici podrà interrogar al pèrit.

També cal apreciar l'intervenció d'ofici en el reconeixement judicial (la nomenada visura). El Tribunal podrà ordenar-la per a que es practique de forma immediata, ab suspensió de la vista, o una volta finalisat el juí com a diligència final "per a millor proveir". Si es practica per mig de comissió delegada, esta comissió podrà interrogar a les parts i a continuació donarà conte al Tribunal en la sessió de la junta de síndics (que se celebra a porta tancada en la casa vestuari) i es podrà aprovar o no per mig de votació. De ser aprovada podrà ser tinguda en conte en l'acte de juí. Si es practica per mig del ple del Tribunal, l'interrogatori a les parts, testics o pèrits es realitzarà pel president del Tribunal o, a lo manco, ab la vènia del mateix (Fairén Guillén 1988, 360).

Per últim, en les diligències finals o "per a millor proveir", l'activitat d'ofici encara augmenta puix el Tribunal, si es considera insuficientment il·lustrat o convençut dels fets, podrà sol·licitar d'ofici una ampliació de les actuacions, per eixemple, la repetició de les declaracions de les parts, testics o pèrits, o una nova visura. "No se falla conforme a lo alegado y probado por las partes, sino que el Tribunal tiene derecho de iniciativa para comprobar por sí los hechos, como en el caso de las diligencias para mejor proveer..., hasta haber adquirido convicción de la verdad" (Fairén Guillén 1988, 361-362).

3.5. El procés més antic ab característiques de vanguardia

L'antiguetat del Tribunal de les Aigües de la Vega de València no ha segut fixada ab exactitut, pero resulta indiscutible (per a un estudi sobre els seus orígens, entre uns altres, Glick 1970; Jaubert de Passá 1844, 482 i ss; Graullera Sanz 1997, 1505-1506; Arbiol Muñoz 2000, 3224; Pérez Pérez 1989, 683-685; Valiño Arcos 2014, 25-70; Guillén Rodríguez de Cepeda 1920, 18-51; Martín Retortillo 1960, 49; Martín-Retortillo Baquer 1993, 231; Pellicer 1996, 14-16. Favretto 2004, 195-200; López Gómez 1974, 1-24).

I en comparació als processos subsistents en la jurisdicció ordinària, la seua pervivència i antiguetat no oferix discussió. Esta longevitat, unida a la seua formació a pur de repetició d'actes que creen dret, ha conformat un procediment que resulta altament eficaç perque, ancorat en el bon fer, aixina com en el respecte i autoritat dels síndics que els permet una notable activitat d'ofici en busca de la realitat o veritat en els fets,

unit a la relativa simplicitat i concreció dels temes, s'orienta clarament i obté a un alt grau de certesa en les resolucions. Es conseguix aixina un procés altament eficient, no obstant, en un anàlisis rigorós, encara caldria aportar algunes millores tècniques, necessàries a lo manco en dos àmbits concrets:

1.º El referit a la -apariència- d'imparcialitat en relació en l'activitat d'ofici. Convé recordar que els qui s'oponen al nomenat activisme judicial es basen principalment en les garanties processals i entre elles principalment en l'imparcialitat judicial. Sense entrar ara en polèmiques, resulta indubtable que un dels pilars del nomenat "garantisme" es troba en l'imparcialitat del juge. És més, per a la corrent garantista resulta de sum interès la nomenada "Declaració de València", exposada ab motiu de la Primera Jornada Internacional sobre "Procés Civil i Garantia", en data 27 de giner de 2006 en la ciutat de València, on es va aprovar una moció en la que, entre unes altres coses, es considerava que "la condición de tercero del juez, esto es extraño a los hechos y al objeto deducido en el proceso, es incompatible con la posibilidad misma de que las normas le permitan asumir en el proceso funciones que son propias de las partes (iniciar el proceso, determinar o cambiar el objeto del proceso, apreciar de oficio la existencia de hechos no alegados por las partes, decidir la práctica de las pruebas de los hechos si alegados por las partes)" (Villalba Bernié 2014, 189-215).

2.º Pel que fa a la motivació de les resolucions, que, per la seua pràctica absència, patix de clars déficits. En relació en la STC 113/2004, de 12 de juliol, sobre una sentència del Consejo de Hombres Buenos de la Huerta de Murcia, pero d'estructura formal similar a les del Tribunal de les Aigües, afirmant, i en consonància ab el vot particular del magistrat Roberto García-Calvo i Montiel, pot afirmar-se que "el recurso de amparo... debió ser estimado por falta de motivación porque la sentencia estima la demanda pero no justifica las razones de su decisión" (Mascarell Navarro 2014, 329-378).

Al marge de les anteriors consideracions, entre les seues característiques de modernitat encara descolla per la seua rapidesa i economia, aspiració poques voltes conseguida en els òrguens de la jurisdicció ordinària.

Certament la rapidesa és una necessitat donada la naturalea de les infraccions i lo efimer dels seus resultats. S'obté com a conseqüència de la concentració derivada de l'oralitat del procediment, si be igualment ha de reconèixer-se que la seua substanciació pràcticament expeditiva també la permet la relativa escassea de conflictes que es plantegen, degut tant als efectes preventius que deriven de la mateixa existència del Tribunal com a la cada volta més escassa activitat agrícola en terres someses a la constant pressió del creixement urbanístic i d'infraestructures diverses. Pero d'una forma o d'un altra, si en la jurisdicció ordinària els periodos de duració real dels processos es contenen per mesos quan no per anys, en el cas del procediment del Tribunal de les Aigües es conta per setmanes, i solament molt excepcionalment aplegarà alcançar un sol més

com a molt. Aixina mateix, en correlació ab la relativament escassa productivitat econòmica de les explotacions agràries, en la majoria de les ocasions minifundistes, el procés es caracterisa per una notable austeritat, de manera que, sense perjudici de les corresponents sancions i indemnizacions, resulta en general un procés certament econòmic, conseqüència directa de l'exclusió de professionals jurídics, a la no sempre necessària intervenció de pèrits, i al caràcter llec de la jurisdicció.

El procés davant el Tribunal de les Aigües de València, en suma, es presenta com a paradigma de modernitat a la que aspiren els processos judicials. Perfectament adequat al seu objecte, permet un alt grau de certesa, i, en estar informat notablement per la immediació, concentració i publicitat, descolla per la seua rapidesa i economia.

4. EL TRIBUNAL DE LES AIGÜES DE LA VEGA DE VALÈNCIA EN EL CONTEXT DELS TRIBUNALS DE REGANTS DEL MEDITERRÀNEU ESPANYOL

Entre els tribunals d'aigües, el de València és sense dubte el més important, però no l'únic. De fet, totes les comunitats de regants illegalment han de contar en el seu propi tribunal (artícul 84.1 TRLA), per a conèixer *"las cuestiones de hecho que se susciten entre los usuarios de la comunidad en el ámbito de las ordenanzas e imponer a los infractores las sanciones reglamentarias, así como fijar las indemnizaciones que puedan derivarse de la infracción"* (art. 84.6 TRLA), per mig de procediments *"públicos y verbales en la forma que determine la costumbre y el reglamento"*, que dictaran pronunciaments que *"serán ejecutivos"*.

Però la seua regulació i exigència no significa que tots estos òrguens de regants o d'aigües tinguen la mateixa categoria i característiques idèntiques a les del Tribunal de les Aigües de la Vega de València. Certament el seu procés ha servit com a model dels jurats de rec exigits per la nostra legislació d'aigües. Paradigmàtiques resulten les paraules de l'Exposició de Motius de la Llei d'Aigües 1866 quan afirma que *"el llamado Tribunal de las Aguas de Valencia, tan encomiado de propios y extraños, y cuya organización y atribuciones datan del tiempo de la denominación de los sarracenos... ofrece un ejemplo digno de ser imitado, estableciendo en todas las comunidades de regantes el régimen de un sindicato uno o más Jurados de riego según lo exija su extensión"*. Model que encara es generalisa més ab Lleis posteriors (artícul 76.1 Llei de 1985 i artícul 84.1 TRLA de 2001) per a altres supòsits en la denominació de Jurats d'Usuaris. D'ahí que *"cada Jurado deberá componerse de un Presidente, vocal del Sindicato elegido por éste, del número de individuos, propietarios y suplentes que fije el reglamento del Sindicato, elegidos por sus electores. Sus atribuciones se limitarán a la policía de aguas y al conocimiento de cuestiones de hecho entre los inmediatamente interesados en el riego; sus procedimientos serán públicos y verbales"* (Exposició de Motius de

les Llei d'Aigües de 1866). No obstant, front a estos jurats d'aigües, els tribunals preexistents a 1866, mereixen un específic reconeiximent pel mer fet de la seua preexistència, autorisant-se la seua "organització tradicional" (artícul 85.II TRLA).

El gran bloc de tribunals de regants o d'aigües el constitueixen tots aquells creats ab posterioritat a la primera Llei d'Aigües de 1866. Òrguens que, per importants que siguen (com passa ab el Tribunal o Jurat de rec de la Real Séquia de Moncada) sempre són de naturalesa purament administrativa conforme les successives Lleis d'Aigües. Regulació exhaustiva que exclou qualsevol caràcter consuetudinari i, en definitiva, que puguen ser reconeguts en cap cas com a òrguens jurisdiccionals conforme als articles 125 de la CE i 19 de la LOPJ, ab independència de que es semblen o imiten al Tribunal de les Aigües de València, o de que tinguen una naturalesa marcadament administrativa i de característiques úniques com passa ab les séquies de "Francs, Marjals i Extremals" de la ciutat de València. Segons el capítol primer dels seus ordenances, *"bajo la denominación de acequias de francos, marjales y extremales se comprenden todas aquellas que dentro del término municipal de Valencia dan riego a tierras no incluidas en el Censo de ninguna de las Comunidades de la Vega de Valencia, aun cuando las dichas acequias sirvan de escorrentías o desagües de otras de la Vega, ya estén emplazadas las tierras que riegan en parajes junto al mar o en otros junto a río o barranco o dentro de la misma huerta, puesto que en la misma existen muchas tierras de las llamadas extremales"*.

Junt als anteriors, destaca un menut grup d'òrguens tradicionals, preexistents a 1866. Alguns d'ells han segut reconvertis a la categoria de jurats de rec per la seua pròpia decisió regulatòria, com és el cas del Tribunal o Jurat de recs de la Séquia de Moncada, o també del Jurat de Recs del Canal del Túria o "Séquia de l'Or", que, a pesar d'haver-se somés al Tribunal de les Aigües de València en algun moment, la Junta General de 1996 va aprovar la reforma de les Ordenances per a adequar-les a la Llei d'Aigües de 1995, de manera que crea aixina el Jurat de Recs de la Comunitat per a resoldre els conflictes de recs en el seu àmbit. Però un atres tribunals, encara que siguen pocs, han sabut mantindre de forma més o menys íntegra el seu caràcter consuetudinari. És el cas del Tribunal de les Aigües de València, i també del Consell d'Hòmens Bons de l'Horta de Múrcia (sobre est últim vejau García Molina 2011; Díez de Revenga Torres 1975; VV.AA. 2008), que són els reconeguts primerament com a tradicionals i consuetudinaris conforme a l'artícul 125 CE en relació ab l'artícul 19 LOPJ. Però no són els únics, ya que han sollicitat i obtés este reconeiximent recentment (BOE de 15 de desembre de 2021) el Juzgado Privativo de Aguas de Orihuela i el Tribunal del Comuner del Rollet de Gràcia de l'Horta d'Aldaya (sobre este últim, vejau Sanchis Alfonso 2003, 151-71; VV.AA. 2019; Bonet Navarro 2019b, 231-243; Ídem, 2019a).

Este reconeiximent s'ha obtés despuix de una intensa llabor legislativa. La Comissió de Justícia del Senat, en data 27 de setembre de 2018, va aprovar per unani-

mitat instar al govern el reconeixement d'abdós òrguens. I, en conseqüència, el BOCG núm. 291 de 25 d'octubre de 2018, va publicar el Projecte de Llei de Modificació de la Llei Orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del Poder Judicial, per a este reconeixement (ademés, el 30 d'octubre de 2018, tant el Ple de la Diputació de València, com el Ple de l'Ajuntament d'Aldaya varen aprovar acorts equivalents).

Açò va concloure en la sessió plenària núm. 49 del Senat, del 12 de desembre de 2018, que va aprovar per unanimitat prendre en consideració la Proposició de Llei per a la modificació de la Llei Orgànica del Poder Judicial, per a reconèixer com a tribunals tradicionals i consuetudinaris tant al Juzgado Privativo de Aguas de Orihuela com al Tribunal del Comuner del Rollet de Gràcia de l'Horta d'Aldaya. No obstant, la tramitació va quedar en la Comissió de Justícia del Congrés dels Diputats per a esmenes, en dissoldre's les Corts per la convocatòria i posterior celebració d'eleccions.

Per últim, en l'actual legislatura s'han produït tres acoteniments rellevants en la línia favorable al reconeixement:

1.ª Per iniciativa del grup parlamentari Ciutadans (Registre d'Entrada de 27 de novembre de 2019), la Comissió de Justícia de les Corts va aprovar per unanimitat instar al Govern a reconèixer el Tribunal del Comuner del Rollet de Gràcia com a Tribunal Consuetudinari. Així es completa l'equivalent petició que per unanimitat va formular (a iniciativa del Grup Popular) el Ple dels Corts el 5 de març de 2014 per al Juzgado Privativo de Aguas de Orihuela.

2.ª Els BOCG, Senat, de 20 i 27 de febrer de 2020, publiquen la Proposició de Llei de modificació de la Llei Orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del Poder Judicial, per a reconèixer el caràcter de tribunal consuetudinari i tradicional al Juzgado Privativo de Aguas de Orihuela i al Tribunal del Comuner o del Rollet de l'Horta d'Aldaya, respectivament. A data de redactar este treball (novembre de 2020), al no haver-se formulat proposicions alternatives, es troba a l'espera de la seua presa en consideració en sessió plenària.

3.ª En sessió de l'Ajuntament d'Aldaya de 30 de juny de 2020 es va adoptar per unanimitat l'acort de sol·licitar que el Tribunal del Comuner del Rollet de Gràcia de l'Horta d'Aldaya siga reconegut com Be de Rellevància Local de caràcter immaterial per la Direcció general de Cultura i Patrimoni de la Generalitat Valenciana.

El Tribunal de les Aigües de la Vega de València és l'exponent més important i reconegut dels tribunals del mediterràneu espanyol, pero no resulta ser l'únic, puix subsistix en uns atres més modestos pero no menys rellevants per tindre uns valors culturals i jurídics semblants.

BIBLIOGRAFÍA

- ARBIOL MUÑOZ, Vicente. "El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia", en *Derechos civiles en España*, V, (dirs.: Bercovitz i Martínez-Simancas), Aranzadi, Cizur Menor, 2000, 3221-3242.
- BONET NAVARRO, José. *El Tribunal del Comuner del Rollet de Gràcia*, Thomson-Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2019a.
- "Aproximación al singular sistema para la solución de conflictos en la huerta tradicional de Aldaya", en *El suelo rural periurbano. Estudio del caso: L'horta de València* (dir.: MARZAL), Thomson-Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2019b, 231-243.
- "Unidad de fuero y tribunal de las aguas de Valencia. Un ejemplo de resistencia valenciana", en *Actualidad Civil, Instituto Pacífico*, núm. 66, diciembre 2019c, 269-325.
- *Unitat de fur i tribunal de les Aigües de Valencia. Un exemple de resistència valenciana*, RACV, Valencia, 2014.
- BONET NAVARRO, Jaime. "El Tribunal de las Aguas y el patrimonio cultural", en *El Tribunal de las Aguas de Valencia*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), Alfons el Magnànim, Valencia, 2014, 157-160.
- BORRULL Y VILANOVA, Francisco Javier. *Discurso sobre la distribución de las aguas del Turia y deber conservarse el Tribunal de los acequeros de Valencia en la sesión de 31 de julio de 1813, de las Cortes Generales*, Imprenta de D. Benito Monfort, València, 1828.
- *Tratado de la distribución de las aguas del Río Turia y del Tribunal de Acequeros de la Puerta de Valencia*, Imprenta de D. Benito Monfort, València, 1831.
- CÁMARA RUIZ, Juan. "La costumbre como fuente del Derecho Procesal y el Tribunal de las Aguas", en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, Valencia, Institució Alfons el Magnànim, 2014, 253-70.
- CASINOS MORA, F. J., "La auctoritas y el Tribunal de las Aguas", en *El Tribunal de las Aguas de Valencia: claves jurídicas*, Valencia, Institució Alfons el Magnànim, 2014, 71-91.
- CUCARELLA GALIANA, Luid Andrés. "Los principios del procedimiento ante el Tribunal de las Aguas", en *El Tribunal de las Aguas de Valencia*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), Alfons el Magnànim, Valencia, 2014.

- DÍEZ DE REVENGA TORRES, Emilio. *Notas sobre el Consejo de Hombres Buenos de la Huerta de Murcia*. JHHM, Murcia, 1975.
- FAIRÉN GUILLÉN, Víctor. *El Tribunal de las Aguas y su proceso (oralidad, concentración, rapidez, economía)*, 2ª ed., Valencia, Caja de Ahorros de Valencia, 1988.
- “El principio de la unidad jurisdiccional y el Tribunal de las Aguas de Valencia”, en *Revista de Administración Pública*, núm. 85, 1978, 11.
- FAVRETTO, Chiara. “El Tribunal de las Aguas: Mito y evolución reciente”, en *Braçal*, núm. 28-29, 2004, 195-200.
- GALÁN, Francisco. *Tratado de legislación y jurisprudencia sobre aguas y de los tribunales y autoridades a quienes compete el conocimiento de las cuestiones que se susciten acerca de las mismas*, Imprenta de José Rius, Valencia, 1849.
- GARCÍA MOLINA, José. *Administración y justicia tradicional: El Consejo de Hombres Buenos de Murcia*, JHHM, Murcia, 2011.
- GIMÉNEZ DE LA CUADRA, Guillermo, “El Tribunal de las Aguas de Valencia”, en *La Toga*, noviembre 2011-març 2012, 56-61.
- GINER BOIRA, Vicente. *El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia*, Edició del Tribunal de les Aigües de València, Valencia, 1988.
- *El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia, 960-1960*, València, 1960.
- GLICK, Thomas F. *Irrigation and Society in medieval Valencia*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970 (*Regadío y sociedad en la Valencia medieval*, trad.: ALMOR, Del Cenía al Segura, Valencia, 1988).
- GRAULLERA SANZ, Vicente. “Un derecho milenarigo vigente (El Tribunal de las Aguas de Valencia)”, en *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 67, 1997.
- GREEN, Christine L. “The Tribunal de las Aguas: A Minor Jurisprudence, Not Jurisprudentially Minor”, en *Law and Literature*, vol. 20, núm. 1, 2008, 89-113.
- GUILLÉN RODRÍGUEZ DE CEPEDA, Antonio. *El Tribunal de las Aguas de Valencia y los modernos jurados de riego*, Establecimiento Tipográfico Domenech, Valencia, 1920.
- JAUBERT DE PASSÁ, François Jacques. *Canales de riego de Cataluña y Reino de Valencia*, (trad.: FIOL), Sociedad Económica de Amigos del País, Valencia, 1844.
- LÓPEZ GÓMEZ, Antonio. “El origen de los riegos valencianos. Los canales romanos”, en *Cuadernos de geografía*, 15, 1974, 1-24.

- MARTÍN RETORTILLO, Sebastián. “La elaboración de la Ley de Aguas de 1866”, en *Revista de Administración Pública*, núm. 32, 1960, pág. 49.
- MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, Sebastián. “Reflexiones sobre los Jurados de Aguas”, en *La protección jurídica del ciudadano (Procedimiento administrativo y garantía jurisdiccional). Estudios en homenaje al profesor Jesús González Pérez, I*, (coor.: MARTÍN-RETORTILLO), Civitas, Madrid, 1993, pág. 231, nota 30.
- MASCARELL NAVARRO, María José. “Las sentencias del Tribunal de las Aguas”, en *Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas* (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), Alfons el Magnànim, Valencia, 2014, 329-378.
- “El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana”, en *Derecho y Opinión*, núm. 5, 1997, 309-40.
- “El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana y su proceso jurídico”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia*, (con TARÍN y SALA), 2ª ed., Valencia, ed. Javier Boronat, 2010.
- ORTELLS RAMOS, Manuel. *Las medidas cautelares*, Madrid, La Ley, 2001.
- PELLICER, Joan E. “El Tribunal de las Aguas de Valencia”, en *Catalonia*, núm. 45, 1996, 14-6.
- PÉREZ PÉREZ, Emilio. “El Tribunal de las Aguas de Valencia, heredado de los árabes”, en *Homenaje al profesor Juan Roca Juan*, Universidad de Murcia, Murcia, 1989, 683-90.
- SALA GINER, Daniel. *El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia*, València.
- SANCHIS ALFONSO, José Ramón. “El reg de l’Horta d’Aldaia i el seu rollet de Gracia. Les ordenances de la Séquia del Comuner”, en *Torrens*, 13, 2003, 151-71.
- VALIÑO ARCOS, Alejandro. “Aguas y conflictividad en el mundo antiguo: a propósito de la génesis del Tribunal de las Aguas”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, IAM, Valencia, 2014, 25-70.
- VILLALBA BERNIÉ, Pablo Darío. “La disputa entre el activismo y el garantismo en el proceso civil ¿se justifican las grietas abiertas?”, en *Neoprocesalismo. Constitucional-Supranacional-Oralidad, Mediación y Derechos Humanos. Jornada internacional de derecho procesal. II Jornada internacional de derechos humanos*, Cancún, 2014, 189-215.
- VV.AA. *El Consejo de Hombres Buenos. Tribunal Consuetudinario y Tradicional de la Huerta de Murcia*, RAAXES, Murcia, 2008.

VV.AA. *El Tribunal de las Aguas de Valencia*, Javier Boronat, 2ª ed., Valencia, 2010.

VV.AA. *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), Institució Alfons el Magnànim, Valencia, 2014.

VV.AA. *Rollet de Gràcia de la Huerta de Aldaia*, Tirant lo Blanch, Valencia, 2019.

M^a. CONCEPCIÓN SIRVENT BERNABÉU
LICENCIADA EN FILOLOGÍA HISPÁNICA

El Pa Beneit de la Torre de les Maçanes